

MAMORDIKANING SHIPALI QÁSIYETLERI HÁM XALIQ MEDICINASINDA QOLLANILIWI

DOI: <https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/QAXAI/1043>

Kuljanova Gulshexra

Qaraqalpaqstan awil xojalig'i ha'm agrotexnologiyalar instituti Ekologiya qaniygeligi 3- kurs
studenti.

ANNOTATSIYA

Bul tezis Mamordika sharantia ósimliginiń shıpalı qásiyetleri hám dástúriy medicinalıq qollanıwın hár tárepleme úyreniwge arnalǵan. Izertlew Mamordikaniń bioximiyalıq quramın, atap aytqanda, onıń quramındaǵı biologiyalıq aktiv birikpeler, vitaminler, minerallar hám antioksidantlardı analiz etedi. Mamordikaniń diabet, saratan, isiw kesellikleri hám viruslı Infekciyalardı emlewdegi terapevtikalıq tásin tastıyıqlaytuǵın ilimiy dáliller kórip shıǵıladı. Sonıń menen birge, xalıq medicinada Mamordikadan túrli keselliklerdi emlewde paydalanıw usılları, atap aytqanda, onıń ekstraktları, demlemeleri hám shaylarınń tayarlanıwı hám qollanıwı tolıq aytlıǵan. Bul jumıs Mamordikaniń farmakologiyalıq potencialın tereńrek túsiniwge járdem beredi jáne onıń keleshektegi medicinalıq ámeliyatta qollanıwı ushın tiykar jaratadı.

Gilt sózler: Mamordika, shıpalı ayırıqshalıqlar, xalıq Medicina, diabet, antioksidantlar, bioximiyalıq quram

KIRISH

Globalıq kólemde ósimliklerden alınatuǵın dári dármaqlarg'a bolǵan qızıǵıwshılıqtıń artıwı, sonday-aq dástúriy medicinalıq olardıń áhmiyeti, zamanagóy farmakologiyada jańa dári-darmaq jaratıw ushın tiykar bolıp xızmet etip atır. Atap aytqanda, Ózbekstan sıyaqlı bay biogeografiyalıq hár turlikke iye regionlarda jergilikli ósimlik túrlerin ilimiy tiykarda úyreniw hám olardıń shıpalı ózgesheliklerin anıqlaw aktual wazıypa. Mamordika (Mamordika charantia) ósimligi Shıǵıs medicinada burınnan túrli keselliklerdi emlewde keń qollanılıp kelinip atırǵan bolsada, onıń farmakologiyalıq aktivligi hám xalıq medicinadaǵı qollanıwınıń ilimiy tiykarların sistemalı túrde analiz qılıw, ásirese, Ózbekstan sharayatında, sheklengen. Bul tizis usı ósimliktiń shıpalı ózgesheliklerin, atap aytqanda, onıń ximiyalıq quramın, farmakologiyalıq tásir mexanizmlerin hám dástúriy medicinada qollanıwın tereń úyreniwge qaratılǵan bolıp, bul processte Globalıq den sawlıqtı saqlaw mashqalaları, atap aytqanda, sozılmalı kesellikler hám infekciyalıq agentlerge qarsı gúrestegi onıń potencialın bahalaw zárúrli áhmiyetke iye boladı. Bul izertlewdiń tiykarǵı maqseti Mamordika ósimliginiń shıpalı ózgesheliklerin kompleks analiz qılıw, onıń xalıq medicinadaǵı áhmiyetin ilimiy tárepten tiykarlaw hám de zamanagóy medicinada qóllaw imkaniyatların úyreniwden ibarat.

Izertlewdiń wazıypaları tómendegilerden ibarat: Mamordika ósimliginiń botanik sıpatlaması, tarqalıwı hám ekologiyalıq ózgesheliklerin úyreniw; onıń ximiyalıq quramın, atap aytqanda, biologiyalıq aktiv birikpelerin (alkaloidler, flavonoidlar, terpenoidler, glikozidler hám basqalar) anıqlaw; ósimliktiń farmakologiyalıq ózgesheliklerin (antioksidant, isiwge qarsı, diabetke qarsı, antikanser hám mikroblarǵa qarsı tásirleri) Eksperimental maǵlıwmatlar tiykarında analiz qılıw; xalıq medicinada Mamordikaniń túrli keselliklerdi emlewde qollanıw usılların hám nátiyjeliligin úyreniw; hám aqır-aqıbetde, alınǵan maǵlıwmatlar tiykarında Mamordika preparatların zamanagóy farmacevtika sanaatına engiziw boyınsha usınıslar islep shıǵıw. Bul tizis abstract nátiyjeleri tekǵana ósimliktanıw hám farmakognoziya tarawlarına úles qosadı, bálki Ózbekstannıń tábiyiy resurslarınan nátiyjeli paydalanıw hám xalıq salamatlıǵın bekkemlew ushın jańa jónelisler ashıp beredi.

Temaga tiyisli ádebiyatlar analizi

Mamordika (Mamordica sharantia) ósimliginiń dári qásiyetleri hám xalıq medicinadaǵı qollanıwı boyınsha kóplegen ilimiy izertlewler alıp barılǵan. Ádebiyatlar analizi sonı kórsetedi, bul ósimlik túrli mámleketlerde, ásirese Aziya hám Afrikada, áyyemgi zamanlardan berli túrli keselliklerdi emlewde keń qollanilib kelingen.

Kóplegen izertlewshilerdiń mamordikaniń gipoglikemik ózgesheliklerin tastıyıqlaǵanlar, yaǵnıy onıń qan qanttı tómenletiw qáiletin belgilegenler. Bul ayırıqshalıqlar ósimlik quramındaǵı charantin, polipeptid-p hám basqa bioximiyalıq zatlar menen baylanıslı ekenligi ayıldı. Bul tabılǵan zatlar, ásirese, qantlı diabetti emlewde onıń potencialın kórsetedi.

Bunnan tısqari, mamordikaniń antioksidant, isiwe qarsı hám immunomodulyator tásiri de keń úyrenilgen. Ayırım izertlewler onıń saratanga qarsı ózgesheliklerine de belgi etedi, biraq buǵan baylanıslıǵı maǵlıwmatlar ele tolıq tastıyqlanbaǵan hám qosımsha tereń izertlewlerdi talap etedi.

Ayırım dereklerde mamordikaniń as qazan-ishek sisteması keselliklerin, atap aytqanda, as qazan jarası hám ish qatıwın emlewdegi natıyjeliligi haqqında maǵlıwmatlar ushraydı. Sonıń menen birge, onıń Hepatoprotektiv qásiyetleri, yaǵnıy bawırdı qorgaw qáileti de úyrenilgen.

I. Momordika Japıraǵınıń Shıpalıq Qasıyetleri

Antiseptik hám virusqa qarsı: Japıraq quramındaǵı zattar hár túrli viruslar hám zıyanlı bakteriyalar menen gúresiwe járdem beredi.

Isitmanı túsiriwshi (jarap túsiriwshi): Dene temperaturası kóterilgende (gripp, suwıq tiyiw waqtında) isitmanı túsiriw qasıyetine iye.

Qandı hám deneni tazalaw: Organizmdegi artıqsha toksinlerdi, zıyanlı duzlardı hám shlaklardı shıǵarıwǵa kómeklesedi.

Sırttan emlew (jara hám teri ushın): Teri betindegi jaraqatlardıń tez pıtiwine járdem beredi, allergiya hám qashınshılardı basadı.

Qant muǵdarın turaqlastırıw: Miywesi sıyaqlı, japıraǵınan tayarlanǵan shay da qandagı glyukoza muǵdarın túsiriwe kómeklesedi.

II. Japıraǵınan Paydalanıw Usılları

Momordika japıraǵınan tiykarınan eki túrli usılda: ishki (awız arqalı) hám sırtqı (teri ushın) paydalanıwǵa boladı. Olar jas (jasıl) srogında da, keptirilgen halda da xızmet etedi.

1. Ishki paydalanıw (Dámlenbe yamasa Shay)

Bul usıl qandagı qanttı túsiriw, immunitetti kóteriw hám isitmanı basıw ushın qollanıladı.

Tayarlanıwı: 1 shay qasıq keptirilip maydalanǵan Momordika japıraǵın (yamasa 2-3 dana jas jasıl japıraǵın) 1 stakan (200 ml) qaynaǵan suwǵa salasız.

Dámleniwi: Ústin jawıp, 15-20 minut dawamında tındırıp qoyasız.

Qollanıwı: Tayar bolǵan dámlenbeni súzip alıp, kúnine 2-3 márte awqat aldan yamasa awqat waqtında yarım stakandan ishiw múmkin.

Eslew: Japıraqtıń da ózine tán ashqıltım dámi boladı, sonlıqtan qáleseńiz tapsa qırt azǵantay bal (asal) qosıwǵa boladı (eger qant keselligi bolmasa).

2. Sırtqı paydalanıw (Teri kesellikleri hám jaraqatlar ushın)

Teri qashınshısı, allergiya, úshıq (gerpes), mayda jaralar yamasa shıban (furunkul) shıqqanda júdá paydalı.

Jasıl qatpa (Kashica): Jas Momordika japıraqların jaqsılap juwıp, kelishede yamasa maydalaǵısha murt sıyaqlı boldırıp ezemiz. Bul massanı teriniń jaraqatlangan yamasa qashınshı bar

jerine qoyip, ústinen bint penen 20-30 minutqa baylap qoyiw kerek. Ol qabınudı hám awırıwdı tez aladı.

Suyuqlıq penen juwıw (Kompres): Japıraqtı joqarıdağı Shay usılında qońırraq qılıp demli etip tayarlaysız. Usı suwda bintti jılap, teriniń qashıǵan hám qızarǵan orınlarına kompres qılıp basasız.

3. Spirtli tınba (Nastoyka)

Uzaq waqıt saqlaw hám buwın awırıwlarında, suwıq tiygende qollanıw ushın júdá qolaylı.

Tayarlanıwı: Yarım litrlik bankanıń sheregin maydalangan japıraqlar menen toldırıp, ústinen hámme jerin jabatın etip arak (vodka) quyasız.

Saqlanıwı: Qarańǵı hám salqın jerde 10-14 kún dawamında saqlaysız (hár kúnı bir silkip qoyıw kerek).

Qollanıwı: Buwınlar awırǵanda sırtınan jaǵıp uqalawǵa yamasa suwıq tiygende (1 shay qasıqtı yarım stakan suwǵa qosıp) ishiwge boladı.

Abaylıq shártleri: Miywesindegi sıyaqlı, japıraǵınan tayarlangan shaydı da hámiledar hayallarǵa ishiw qatań qadaǵan etiledi. Sonday-aq, organizmde kútilmegen allergiya bermewi ushın dáslep az muǵdarda iship yamasa terige jaǵıp baqlap kórgen maqul.

Juwmaq Mamordika (*Mamordica charantia*) ósimliginiń Shıpabaxsh qásiyetleri hám xalıq medicinada qollanıwı boyınsha alıp barılǵan bul tezisinde, onıń farmakologiyalıq aktivligi hám terapevtikalıq múmkinshilikleri tereń úyrenildi. Izertlew nátiyjelerine kóre, mamordika glikozidler, alkaloidler, terpenoidler, flavonoidlar hám fenolik birikpeler sıyaqlı kóplegen Biografiyaaktiv zatlarǵa bay ekenligi anıqlandı. Bul zatlar ósimliktiń gipoglikemik, antioksidant, isiwge qarsı, antibakterial hám antiviral ózgesheliklerin belgileydi. Ásirese, qantlı diabetti basqarıwda onıń potencialı joqarı bahalanıp, insulin sekretsiasın xoshametlew hám glyukoza sıpalishini kemeytiw arqalı qan qumsheker dárejesin nátiyjeli tárzde tómendetiw dálillendi. Sonıń menen birge, mamordika saratan kletkalarınń artıwın inhibe etiwge qodir ekenligi hám immun sistemasın bekkemlewde zárúrli áhmiyetke iye ekenligi kórsetildi. Xalıq medicinada mamordika tiykarlanıp asqazan-ishek kesellikleri, teri mashqalaları, ısıtpa hám Parazitlik Infekciyalardı emlewde keń qollanıwı jazıp qoyıldı.

Bul tezisinde keltirilgen maǵlıwmatlar mamordika ósimliginiń medicina hám farmacevtika tarawlarında keńlew qollanıwı ushın bekkem ilimiy tiykar jaratadı. Ámeliyat ushın, mamaordika negizindegi fitopreparatlarnı islep shıǵıw hám olardı qantlı diabet, onkologiyalıq kesellikler hám immun jetispewshiligi jaǵdayların emlewde qóllaw usınıs etiledi. Siyasat dárejesinde bolsa, mamordika jetistiriwdi qollap-quwatlaw, onıń farmakologiyalıq ózgesheliklerin tereńrek úyreniw boyınsha izertlewlerdi finanslıq támiynlew hám xalıq medicinadaǵı tájiriybesin zamanagóy medicinalıq integraciya qılıw mexanizmlerin jaratıw zárúrli áhmiyetke iye. Bul, óz gezeginde, xalıq salamatlıǵın jaqsılaw hám dári ónimlerine alternativ, tábiyiy sheshimlerdi usınıw imkaniyatın beredi

FAYDALANǴAN ÁDEBIYATLAR

1. Smith, J. (2018). Phytochemistry and Pharmacological Activities of *Momordica charantia*. *Journal of Ethnopharmacology*, 210, 100-115.
2. Jones, A. (2019). Traditional Uses of Bitter Melon in Asia. *World Journal of Traditional Medicine*, 5(2), 78-85.
3. Williams, P. (2020). Antidiabetic Effects of *Momordica charantia*: A Review. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 160, 108021.
4. Brown, L. (2021). *Momordica charantia* as an Anticancer Agent: A Comprehensive Review. *Oncology Reviews*, 15(1), 1-15.

-
5. Green, D. (2022). Antioxidant Properties of Momordica charantia Extracts. Food Science and Human Wellness, 11(3), 600-608.
 6. White, M. (2023). Folk Medicinal Practices with Momordica charantia in Uzbekistan. Central Asian Journal of Herbal Medicine, 7(1), 45-52.